Transformatsiyalash jarayonida tijorat banklari kreditlash amaliyoti hamda kreditlar tarkibi tahlili

Toshkent davlat iqtisodiyot
universiteti mustaqil izlanuvchisi
Jabbarov Nodir Umirovich

Annotatsiya. Mazkur maqolada bank tizimini transformatsiyalash sharoitida tijorat banklarining kreditlash amaliyoti hamda kreditlar tarkibi tahlil qilingan. Tadqiqotda kredit operatsiyalarining bank aktivlari tarkibidagi o‘rni, kredit portfelining tarmoqlar, muddatlar va mijozlar segmentlari bo‘yicha shakllanish xususiyatlari yoritilgan. Shuningdek, kreditlash jarayonida risklarni baholash, muammoli kreditlar ulushini kamaytirish, kredit resurslaridan samarali foydalanish va bank xizmatlarini raqamlashtirishning kredit amaliyotiga ta’siri ilmiy jihatdan asoslangan. Tahlil natijalari asosida tijorat banklarida kreditlash mexanizmlarini takomillashtirish, kredit portfeli sifatini yaxshilash va transformatsiya jarayonida kredit operatsiyalari samaradorligini oshirish bo‘yicha xulosalar shakllantirilgan.

Kalit so‘zlar: tijorat banklari, transformatsiya jarayoni, kreditlash amaliyoti, kredit portfeli, kreditlar tarkibi, bank aktivlari, kredit riski, muammoli kreditlar, kredit resurslari, raqamli bank xizmatlari, moliyaviy barqarorlik.

Kirish

Tijorat banklari iqtisodiyotda moliyaviy vositachilik vazifasini bajaruvchi asosiy institutlardan biri bo‘lib, ularning kreditlash amaliyoti real sektorni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash, tadbirkorlik subyektlari faoliyatini rivojlantirish hamda aholining moliyaviy ehtiyojlarini qondirishda muhim o‘rin tutadi. Banklar tomonidan ajratiladigan kreditlar iqtisodiy faollikni rag‘batlantirish, ishlab chiqarish hajmini kengaytirish va investitsion jarayonlarni moliyalashtirishning asosiy manbalaridan biri hisoblanadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston bank tizimida olib borilayotgan transformatsiya jarayonlari tijorat banklarining kreditlash faoliyatiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Xususan, kredit ajratish mexanizmlarini soddalashtirish, risklarni baholash tizimini takomillashtirish, bank xizmatlarini raqamlashtirish, mijozlar bilan ishlash jarayonini tezlashtirish hamda kredit portfeli sifatini oshirish bo‘yicha qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu esa tijorat banklarida kreditlash amaliyotini zamonaviy talablar asosida qayta tashkil etishni taqozo etadi.

Asosiy qism

Kreditlar tarkibini tahlil qilish banklarning moliyaviy barqarorligi va aktiv operatsiyalari samaradorligini baholashda muhim ahamiyatga ega. Chunki kredit portfelining tarmoqlar, muddatlar, mijozlar segmentlari va valyuta turlari bo‘yicha tarkibi bank risklari darajasini, daromadlilik imkoniyatlarini hamda iqtisodiyot tarmoqlarini moliyalashtirishdagi ustuvor yo‘nalishlarni ifodalaydi. Kreditlar tarkibidagi nomutanosiblik, muammoli kreditlar ulushining ortishi yoki ayrim sohalarga haddan tashqari yuqori konsentratsiya bank faoliyatida moliyaviy xavflarni yuzaga keltirishi mumkin.

Shu bois transformatsiyalash jarayonida tijorat banklari kreditlash amaliyoti va kreditlar tarkibini tahlil qilish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Mazkur tadqiqotda tijorat banklarining kreditlash faoliyati, kredit portfelining tarkibiy o‘zgarishlari, kredit risklari va kredit operatsiyalari samaradorligiga ta’sir etuvchi omillar o‘rganiladi hamda kreditlash amaliyotini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy xulosalar shakllantiriladi.

1-jadval

Transformatsiyalash jarayonida Xalq bankining kreditlash amaliyotini tavsiflovchi asosiy ko‘rsatkichlar dinamikasi, mlrd so‘mda

Yil	Jami aktivlar	Kredit va lizing operatsiyalari	Jalb qilingan depozitlar	O‘z kapitali	Kreditlarning aktivlarga nisbati, %
2021	26 921,3	17 410,2	11 648,8	5 479,5	64,7
2022	31 671,9	20 059,7	13 582,7	5 319,2	63,3
2023	36 600,0	24 500,0	17 000,0	5 900,0	66,9
2024	46 490,9	28 308,4	23 708,6	8 000,1	60,9

1-jadval ma’lumotlariga ko‘ra, 2021-2024-yillarda Xalq bankining kreditlash amaliyotini tavsiflovchi asosiy ko‘rsatkichlarida umumiy o‘sish tendensiyasi kuzatilgan. Xususan, bankning jami aktivlari 2021-yildagi 26 921,3 mlrd so‘mdan 2024-yilda 46 490,9 mlrd so‘mga yetgan. Bu davrda aktivlar hajmi 19 569,6 mlrd so‘mga yoki 72,7 foizga oshgan. Mazkur holat bank faoliyati ko‘lami kengayganini hamda moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlari ortganini ko‘rsatadi.

Bankning kredit va lizing operatsiyalari ham tahlil davrida izchil o‘sib borgan. Jumladan, ushbu ko‘rsatkich 2021-yilda 17 410,2 mlrd so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, 2024-yilda 28 308,4 mlrd so‘mga yetgan. Natijada kredit va lizing operatsiyalari hajmi 10 898,2 mlrd so‘mga yoki 62,6 foizga oshgan. Bu Xalq bankining iqtisodiyot tarmoqlari va mijozlar ehtiyojlarini moliyalashtirishdagi faolligi ortib borayotganini anglatadi.

Jalb qilingan depozitlar hajmi 2021-yilda 11 648,8 mlrd so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, 2024-yilda 23 708,6 mlrd so‘mga yetgan. Ya’ni depozitlar hajmi 12 059,8 mlrd so‘mga yoki 2 barobardan ortiq o‘sgan. Depozit bazasining bunday kengayishi bankning resurs salohiyatini oshirib, kreditlash operatsiyalarini moliyalashtirish uchun barqaror manba shakllanishiga xizmat qilgan.

Bankning o‘z kapitali 2021-yilda 5 479,5 mlrd so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, 2024-yilda 8 000,1 mlrd so‘mga yetgan. Ushbu davrda kapital hajmi 2 520,6 mlrd so‘mga yoki 46,0 foizga oshgan. Bu bankning moliyaviy barqarorligini ta’minlash, kredit risklarini qoplash va aktiv operatsiyalar hajmini kengaytirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Kreditlarning jami aktivlarga nisbati 2021-yilda 64,7 foizni tashkil etgan bo‘lsa, 2022-yilda 63,3 foizga pasaygan. 2023-yilda ushbu ko‘rsatkich 66,9 foizga yetib, kredit operatsiyalarining aktivlar tarkibidagi ulushi oshganini ko‘rsatgan. Biroq 2024-yilda kreditlarning aktivlarga nisbati 60,9 foizga tushgan. Bu holat bank aktivlari tarkibida kreditlardan tashqari boshqa aktiv operatsiyalar ulushi ortganini yoki aktivlar hajmi kreditlarga nisbatan yuqoriroq sur’atda oshganini bildiradi.

Xulosa

Olib borilgan tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, transformatsiyalash jarayonida tijorat banklarining kreditlash amaliyoti bank aktivlari, depozit resurslari va kapital bazasi bilan bevosita bog‘liq holda rivojlanmoqda. Xalq banki misolida 2021-2024-yillar davomida jami aktivlar, kredit va lizing operatsiyalari, jalb qilingan depozitlar hamda o‘z kapitali hajmida sezilarli o‘sish kuzatildi. Bu esa bankning moliyaviy salohiyati kengayib borayotganini va kreditlash faoliyati iqtisodiyot tarmoqlarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlashda muhim o‘rin egallayotganini ko‘rsatadi.

Tahlil davrida Xalq bankining kredit va lizing operatsiyalari 17 410,2 mlrd so‘mdan 28 308,4 mlrd so‘mga yetib, 62,6 foizga oshgan. Mazkur holat bank kredit portfelining hajman kengayganini bildiradi. Shu bilan birga, depozitlar hajmining 2 barobardan ortiq o‘sishi kreditlash operatsiyalarini moliyalashtirish uchun barqaror resurs bazasi shakllanayotganidan dalolat beradi.

Kreditlarning jami aktivlarga nisbati 2021-yilda 64,7 foizni tashkil etgan bo‘lsa, 2024-yilda 60,9 foizga pasaygan. Bu holat bir tomondan, aktivlar hajmi kreditlarga nisbatan yuqoriroq sur’atda o‘sganini, ikkinchi tomondan esa bank aktivlari tarkibida diversifikatsiya jarayoni yuz berayotganini ko‘rsatadi. Bunday yondashuv kredit risklarini maqbul darajada boshqarish va bank moliyaviy barqarorligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ–580-son, 2019-yil 5-noyabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Moliyaviy barqarorlik sharhi. Toshkent.
3. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems. Bank for International Settlements.
4. Mishkin F.S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. Pearson Education.
5. Rose P.S., Hudgins S.C. Bank Management and Financial Services. McGraw-Hill Education.
6. Saunders A., Cornett M.M. Financial Institutions Management: A Risk Management Approach. McGraw-Hill Education.